

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477)“189/1917”-39(=1,477)

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.1>**Автушенко І.Б.**

Національний транспортний університет

Кузнецова Є.О.

Національний транспортний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядається процес трансформації ментальності українського селянства на початку ХХ ст. через аналіз низки факторів та обставин, що вплинули на свідомість селян. В Україні селянство становило основну та найбільш пригноблену верству населення. Воно зазнавало соціально-економічних утисків, правових обмежень та було неосвіченим. Установлено, що на зміну менталітету українських селян початку ХХ ст. значно впливали такі фактори, як геополітичне розташування України, невирішеність аграрного питання, модернізаційні процеси в Російській імперії в 1900–1917 рр., революція 1905–1907 рр., Перша світова війна та діяльність культурно-просвітницьких установ – «Просвіт». Доведено, що на початку ХХ ст. спостерігається трансформація суспільно-політичних поглядів українського селянства, яке відбулося під впливом революційного руху та краху надій на задоволення їхніх інтересів із боку влади. Помітний вплив на політичну свідомість селян мала діяльність політичних організацій. Негативна позиція органів влади під час революційних подій стала ще більш неприязною, поступово втрачалася віра в «доброго царя» та в будь-які демократичні перетворення, спостерігалася ерозія монархічних поглядів. Поступово селяни починають виявляти свою політичну активність, створюють селянські спілки, формують стійкі політичні цілі та прагнуть здобути право на нормальне життя. Головною метою селян залишилися ліквідація поміщицького землеволодіння та прагнення звільнитись від усіх форм експлуатації. Їхні погляди були повністю спрямовані на зміну всього навколо, але не себе, що і була їхньою найголовнішою помилкою. Наголошується на тому, що молоде покоління, побачивши помилки старшого, намагалося їх виправити, прагнуло здобути освіту й тим самим розвивалося.

Ключові слова: ментальність, українське селянство, трансформація, освіта, аграрне питання, земля.

Постановка проблеми. Наша держава у своєму розвитку пройшла різні історичні періоди. Менталітет народу та його самобутність значно впливає на його історію. У процесі свого історичного розвитку кожен народ виробляє особливий менталітет, тобто своєрідний спосіб усвідомлення й ставлення до світу, який визначається мовою, традиціями, вихованням, релігійними віруваннями, навколишнім середовищем тощо.

У процесі формування української нації були закладені основи менталітету. Ментальність (від лат. mens – розум, мислення, душевний устрій) – сформована система елементів духовного життя і

світосприймання, яка спричиняє відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільностей (груп), індивідів, що включає сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення, що визначають здатність спільностей та індивідів сприймати чи діяти [1, с. 441].

Ментальність українського народу формувалася під впливом складних історичних обставин. На початку ХХ ст. більшість українців були селянами, саме тому нашому менталітету притаманні селянські риси. Селянські погляди та уявлення і

сьогодні впливають на світогляд, поведінку та взаємовідносини не лише між собою, а й з іншими державами світу. Риси української ментальності відіграють значну роль у політичній, геополітичній, економічній, соціальній та етнічній сферах.

Дослідження ментальності українського селянства є актуальним, адже риси української ментальності, що передалися сучасним українцям від пращурів, будуть функціонувати й надалі, вдосконалюючись та зберігаючи все те, що було притаманне нашим пращурам. Це має сприяти розвитку української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах етнографічних досліджень вивчення й опис життя селянства (системи світогляду, специфіки світосприйняття, особливості побуту) розпочалися ще у ХІХ ст. Різні сторони побуту й культури українського народу охоплюють праці М. Костомарова. [10; 11], В. Антоновича [2], П. Чубинського [31]. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробив В. Липинський, детально дослідивши засади ментальності українського селянства крізь призму політологічного аналізу типу держави [13].

На сучасному етапі актуалізація проблематики з дослідження ментальності, соціокультурних змін, психології, політичної культури українського селянства другої половини ХІХ – початку ХХ ст. зумовлена тим, що відбувається переоцінка знань, розширення сфери досліджень, пошук нових теоретико-методологічних підходів і системної парадигми для висвітлення ментальності, соціально-політичного та культурно-духовного розвитку селянства початку ХХ ст.

У працях Ю. Присяжнюка [21–23] та О. Михайлюка [17] аналізуються ментальні риси селянства в контексті конкретної історичної епохи. Зокрема, Ю. Присяжнюк «подає аналіз селянства крізь призму соціокультурної цілісності з притаманними йому рисами ментальності» [23]. Автор зазначає, що ментальність українських селян, будучи продуктом історичної еволюції та результатом взаємодії селянського соціуму з природним середовищем, значно впливала на його самобутність та історичну долю. О. Михайлюк показав вплив модернізаційних та революційних перетворень на спосіб життя, світосприйняття й господарську діяльність селян [17]. Він, аналізуючи соціокультурні процеси, підкреслюючи архаїчно-традиційну культуру селянства, розкриває поступові зміни в їхній психології щодо органів влади, політичних партій та організацій селянського напрямку [17, с. 15]. В. Лозовий досліджував осо-

бливості селянської правосвідомості. У своїй монографії [14] він висвітлив процес формування та функціонування владних структур у селі, зміст владних рішень, відповідність постановам та стереотипам селянської свідомості, настрою, що призводило до наростання селянського радикалізму та екстремізму, а також мотивації суспільної поведінки селянства.

Науковець В. Філінюк [26] проаналізував сутність селянського менталітету та показав його вплив на суспільні рухи Наддніпрянської України на початку ХХ ст. Автор особливу увагу звернув на кардинальні соціальні перетворення та революційні потрясіння, що призвели до підриву традиційної бази ментальності українського села.

Однак аналіз основних джерел дослідження та публікацій, у яких започатковано розв'язання окресленої проблеми, потребує подальшого вивчення, з'ясування деяких аспектів та систематизації розрізненої інформації щодо процесу трансформації ментальності українського селянства на початку ХХ ст.

Постановка завдання. Автори ставлять перед собою завдання комплексно проаналізувати фактори та події, що впливали на формування та трансформацію ментальності українського селянства на поч. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ментальність формується століттями (залежно від традицій культури, соціальних структур та всього середовища життєдіяльності людини), а також сама їх формує, будучи важливим чинником культурно-історичної динаміки. Іншими словами, ментальність, з одного боку, є результатом побуту і традицій, з іншого – глибинним витоком розвитку культури.

Для українців характерним є визнання приватності особи та права на індивідуальний етнічний розвиток, хоча вони інколи не проти знати більше про чиясь особисте життя. Також важливою ознакою ментальності є активний опір політичному, соціальному, духовному, культурному й фізичному гніту для збереження власної усвідомленої унікальності, свого соціокультурного середовища, тобто революційна відповідь на будь-який гніт або насильство.

Світоглядна орієнтація українських хліборобів на «землю» як чи не найвищу цінність історично зумовлювалась усвідомленням того, що українські чорноземи дуже родючі. Возвеличення «землі» передавалося від покоління до покоління, тобто на генетичному рівні [20, с. 90]. Земля (як колись, так і сьогодні) для більшості україн-

ців є не лише засобом існування, або відпочинку, а незалежністю і достатком.

Для української ментальності характерне піклування про рідних. Тісність родинних зв'язків визначалася історичним минулим. В Україні, яка перебувала на перехресті західного й східного світів, де майже не припинялися війни й грабіжницькі напади, панування одних часто змінювалося іншими, які, щоб зберегтися як єдине ціле, мали замкнутись у колі найближчих. Територіально Україна посідала проміжне становище між народами з різними менталітетами, що й зумовило виникнення так званого «некласичного менталітету» українців, якому притаманні як західні, так і східні ментальні особливості [32].

Характерною рисою українського селянства є психологія працьовитого господаря, який навіть за найнесприятливіших умов може знайти різноманітні індивідуальні й громадські форми раціонального господарювання та дати собі раду [23, с. 189]. Саме національний гніт українського народу став підґрунтям для формування цієї риси, адже в період гноблення українці зрозуміли, що вони зможуть відновити свою незалежність тільки покладаючись на себе. У свідомості селянина родина – це найцінніший скарб у житті людини.

Яскраво виділені такі ознаки ментальності, як терпимість, відважність та наполегливість у досягненні своїх цілей [3, с. 66]. Ці ознаки дуже помітні у селян початку ХХ ст. в боротьбі через війни і революції за національну свободу та визнання України як незалежної та соборної держави.

Важливу роль у становленні української ментальності відіграла церква. Християнська релігія, яка прийшла на українські землі наприкінці Х ст., абсолютизувала дохристиянську ієрархічність, намагаючись максимально пристосувати стару світоглядну систему до своїх потреб. Результатом такого протистояння ідей став релігійний дуалізм (двовір'я), елементи якого донині збереглися у народних звичаях та обрядах.

Українське селянство переживало наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. час глибокого господарського занепаду. Це було спричинено, з одного боку, селянським безземеллям і малоземеллям [7, с. 197], з іншого – зростанням рівня капіталізації сільського господарства [24, с. 47–48]. Злиденне становище селян через повну залежність від землі та високу орендну плату за землю (майже 60%) призводило до загострення аграрного питання і впливало на їхні життя.

Селянство (як наймасовіший клас російського суспільства) зазнавав утисків громадянських і

майнових прав. Так, обмеженими були можливості виходу з общини, тимчасового виїзду із села, розпорядження селянськими наділами. Селянин належав до нижчого стану, з яким не рахувалися ні поміщик, ні земський начальник, ні поліцейський чиновник [16, с. 22].

Невдоволення селян діяльністю поліційних чинів та адміністрації було пов'язане зі свавіллям та нахабністю чиновників. Це призводило до того, що селяни усвідомлювали, що земства даремні і ніяк не допомагають, а навіть обкрадають їх [29, арк. 11]. Для селянства була характерна віра в «доброту батюшку-царя», із яким пов'язувалася можливість покращення життя народу. Проте поступово й ці погляди розвіювалися [15].

Зростання антипоміщицьких і антимонархічних настроїв було пов'язане з падінням престижу православної церкви й поширенням вільнодумства. Церковні маєтки зазнавали нападів та погромів. Звісно ж, ці протести мали соціально-економічні причини, а не антирелігійний характер. Селянська віра в Бога була непохитною [15]. Селяни також продовжували вести проти поміщиків боротьбу та прагнули досягти справедливості задля покращення свого економічного становища в суспільстві та повної ліквідації поміщицького землеволодіння. Методами досягання цілей селянами були страйки, бунти, заколоти, погроми та підпали.

На початку ХХ ст. царська Росія стала центром суперечностей, що загострилися внаслідок прискореної модернізації та трансформації традиційного суспільства. Процеси капіталізації, що відбувалися у світі, стосувалися й України, а також не оминули саме селянство. Логічними процесами відродження вільної свідомості мужика-господаря стали масові заворушення, революційні виступи початку ХХ ст. Вони були зумовлені прагненням вільних селян отримати у власність землю [4].

Селянські повстання в Полтавській та Харківській губерніях у 1902 році ознаменувалися як початок «селянської революції» в Росії. Селянство перейшло від боротьби за спірні землі до відібрання всієї поміщицької землі. «Селянська революція», викликана стихійним вибухом 1902 р., перетворилася на могутні народні революції 1905–1907 рр. та 1917–1918 рр. [9, с. 53].

Аграрне питання в Російській імперії було одним із важливих факторів формування ментальності. Українське селянство страждало від безземелля та малоземелля [22, с. 118]. Селяни були переконані, що поміщицька земля мала перейти безоплатно до них. Це підтримував

Всеросійський селянський союз, який дав надію селянам, що вони все ж можуть на щось вплинути й змінити своє становище. Столипінська аграрна реформа не розв'язала земельного питання селян Наддніпрянщини, до того ж викликала сильне невдоволення серед селянства. Дух «чорного переділу» завжди витав над українським селом [26, с. 253]. Характерною особливістю масового аграрного руху, що розгорнувся в 1905–1907 рр., було відображення суперечливих властивостей соціальної психології селянства: ненависть до поміщиків поєднувалася з наївною вірою в царя, з очікуванням реформ, під час яких земля має перейти в руки тих, хто її обробляє [15].

Не отримавши належної уваги з боку влади до своїх вимог, селянство часто займало позицію «проти всіх», а патріархальний образ «царя-батьюшки» поступово руйнувався у свідомості селян, тобто відбувалася ерозія монархічних поглядів. Проходив цей процес надзвичайно повільно: попри загальне невдоволення діяльністю уряду, Державної Думи, місцевих органів влади та земств, авторитет царя (як основи, на якій трималася вся держава) зберігався у свідомості хліборобів як під час Першої російської революції, так і в подальші роки [16, с. 24]. Відчувалося наростання фізичної та психічної втоми в суспільстві, що створило напружену атмосферу в селі та посилення ворожого ставлення до вищих верств [14, с. 74].

Під час революції 1905–1907 рр. формуються елементи політичної культури селянства, як-от система політичних та соціально-економічних ідеалів, цінностей та орієнтацій [14, с. 335]. Революція 1905–1907 років стала важливим етапом у розвитку українського селянства. Хоча вона і не вирішила всіх проблем, але ненадовго відкрила шлях українцям до політичної та національно-культурної єдності та покращила соціально-економічне становище українського населення. Російське самодержавство, щоб унеможливити подальший розвиток таких соціальних настроїв серед селян, консервувало усталені знання про імперію та українців у ній, проводило цілеспрямовану політику на відлучення селянства від освіти. Наслідком цього була масова безграмотність, яка у селах становила від 91% до 96% залежно від регіону. Відомий український громадський діяч Є. Чикаленко зазначав: «Селяни були неграмотні, байдужі до всього, що не стосувалося їхнього матеріального життя» [26, с. 253].

На формування української ментальності значно вплинули культурно-просвітницькі уста-

нови – «Просвіти», котрі пожвавили національний рух українського населення. Також на формування ментальності українського селянства неабияк вплинула Перша світова війна, яка спочатку ознаменувалася надзвичайною згуртованістю суспільства, попри соціальну чи національну належність чи політичні погляди. Населення було налаштоване твердо і переносило весь тягар війни стійко [27, арк. 22]. Більшість населення продемонструвала піднесення свідомості свого громадянського обов'язку, бажання бути єдиним зі своєю державою та її монархом, прагнення до самопожертви [5 с. 57]. Але згодом через економічне виснаження країни та жорстоку поведінку військових почав падати авторитет війни, люди відмовлялися йти на обов'язкові роботи задля допомоги військовим [30, арк. 62].

Значно вплинули на формування української ментальності також модернізаційні процеси в Російській імперії, що здійснювалися на початку ХХ ст. Вони внесли зміни в політичну, громадянську та соціокультурну свідомість селян, у повсякденне життя і культуру та розпочали формування нових суспільних інститутів та економічних моделей [8, с. 6]. Цей чинник найбільше вплинув на усвідомлення селянської молоді того, що освіта – це прогрес і розвиток. Завдяки модернізаційним процесам змінився соціальний статус селян, зросла його роль в економічному житті, сталися зрушення в масовій свідомості та розгорнулося формування нових повсякденних практик [30, с. 59]. Селяни просять «его высокоблагородие» подумати над тим, щоби було «даремне обов'язкове навчання», щоби у школах «навчали ремеслу нашому, хто до чого охоту має й бажання, щоби зі школи виходили люди розумніші, а не темні й малописемні» [8, с. 8].

Селяни прагнуть навчатися, щоби бути грамотними та обізнаними. Необхідність освіти глибоко проникла в народні маси, але селяни старого покоління хотіли не підвищувати рівень своєї освіченості, а отримати землі. Консервативність патріархальних світоглядних цінностей – риса ментальності більшості українського селянства, яка зумовлювала упереджене ставлення до будь-яких новацій та відкриттів [21, с. 26]. «Раніш, годків так два тому, ніхто, Бог милував, і не знав, що воно значить «масовка», а тепереньки, дякуючи добрим людям, у нас уже і баба Перепичиха добре знає, що воно за штука тая «масовка»... Звісно, закортіло і бабі Перепичисі, щоби і їй оратор земельки одрізав» [18, с. 4–5]. Селяни хотіли, щоби їхні діти були грамотні і мали освіту, адже

грамотність – це ознака належності до вищих верств суспільства. Натомість молоде покоління прагнуло себе розвивати, ставати обізнаними та виявляти свою активність у житті країни. Молодь зрозуміла, що саме завдяки розвитку вони зможуть побороти гніт і нарешті вибороти свої права на вільне та щасливе життя.

На початку ХХ ст. селяни стають більш культурними та починають стежити за своєю мовою, стають вихованішими і толерантнішими, що свідчить про формування нового типу селян-інтелігентів, які прагнули ставати чемними та освіченими. «Уже як заведеться тепер дядько сваритись із «благовірною» своєю, то лайка у нього вже не мужицька, як раніш бувало. А вже вимовляє це, як там кажуть, «делікатніше», «по-інтелігентному». Словом, так і чуєш, що культурністю пахне...» [18, с. 4]

Таким чином, під впливом багатьох факторів сформувалися риси, що характеризували світогляд та поведінку українського селянина початку ХХ ст.

Серед найтипівіших рис відзначають нестабільність і суперечливість вдачі, брак колективної волі, національної солідарності та згоди, які й були перешкодами у відновленні державності українського народу та національного розвитку. Аналізуючи поведінку селян початку ХХ ст., можна виокремити типову рису, притаманну і сучасним селянам: «Моя хата скраю – нічого не знаю!». Поки селян задовольняло їхнє становище, вони нічого не збиралися змінювати. Вони були згодні тяжко працювати за малу плату. Звісно, були й ініціативні селяни, які прагнули змінити своє становище на краще і яких не можна було «заткнути» пустими обіцянками або мізерними змінами, але таких було не дуже багато. Однак більшість селян у будь-яких ситуаціях думали: «Чому я? Нехай хтось інший це зробить». Саме через цю рису наша країна здобула незалежність так пізно, адже невелика кількість самосвідомих людей намагалася підняти увесь народ.

Щодо влади селянин посідав двояку позицію: через звичку не міг відмовитися від наявного стану речей (існування царської влади, державних, поліцейських та адміністративних інститутів), адже для селян влада – це сила, яка змушувала робити те, що вони самі ніколи не робили б, тобто платити податки, служити в армії, поважати приватну власність тощо. Але не уявляючи себе без захисту держави, з іншого боку, частина більш далекоглядних селян хочуть певних змін (ліквідувати поміщицьке землево-

лодіння, перерозподілити землі та позбутися поміщицького гніту) [4].

На початку ХХ ст. українське селянство твердо взяло собі за мету ліквідувати поміщицьке землеволодіння, чим звільнити себе від експлуатації та насильства, дістати «всю землю» і подолати селянське малоземелля і безземелля. Про це свідчать виступи селян, через які їх арештовували й карали [6]. «Всю землю» – це значить не задовольнятися жодними обмеженими поступками, а йти до кінця і досягти своєї мети [8, с. 4].

Помітний вплив на політичну свідомість селян мала діяльність політичних організацій. Посилення агітації призвело до зацікавленості селян у політичних процесах (як на місцевому рівні, так і на державному). Одним із найбільших характерних і стабільних показників діяльності політичних партій та спілок стало утворення селянських організацій у селі. Однією з таких організацій у 1917 році був Всеросійський селянський союз, який активно діяв у Наддніпрянській Україні та став важливим чинником суспільно-політичного життя. Діяльність селянського союзу засвідчила те, що селянство виявило політичну зрілість і прагнуло впливати на розвиток країни [24, с. 215]. Зросла громадянська свідомість селянства, яка потім виявилася у політичних вимогах до влади [12, с. 196]. Помітно посилювався вплив лівих партій та організацій на селянство за допомогою агітаційних виступів та видань. Через уведення військово-польових судів відбулося посилення репресій учасників революції та українських політичних партій. Внаслідок діяльності різних політичних партій селяни зрозуміли, що мають ще більше згуртуватися і відстоювати свої інтереси як одна політична сила. У суспільстві посилюється прагнення до тотального розриву з минулим та ненависть до старого устрою життя [25, с. 180].

Проте процес формування прошарку політично активного селянства, обізнаного з революційним рухом, відбувався повільно. Під час революції 1905–1907 рр. агітаторам достатньо було прийти у село із закличками, як жителі приступали до дій, не замислюючись про наслідки, то тепер, здобувши гіркий революційний досвід, зазнавши втрат унаслідок приборкань владою заворушень, у селян склалося переконання, що тільки організацією мас та дружнім натиском можна досягти успіху, а стихійні спалахи результату не дадуть. Зросло прагнення до самоосвіти та самостійного захисту своїх інтересів, до відчуження від інтелігенції. Траплялося, коли агітаторів, що приходили до села, спершу засипали запитаннями наукового

характеру (про Бога, про походження Землі, про мету людства), а вже згодом переходили до соціальних та економічних проблем [16, с. 25–26].

На початку ХХ ст. майже всі села були об'єднанні в союзи [28, арк. 24], за допомогою яких вони згуртувалися і почали діяти колективно. Так, селянство набуває практичного досвіду політичної діяльності, що виявляється у вимогах усунення урядової опіки, загального виборчого права, виборності самоврядування та демократичних реформ задля покращення становища селянства в суспільстві.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що на початку ХХ ст. спостерігається трансформація суспільно-політичних поглядів українського селянства. Установлено, що такі фактори, як геополітичне розташування України, аграрне питання, модернізаційні процеси в Російській імперії в 1900–1917 рр., революція 1905–1907 рр., діяльність культурно-просвітницьких установ – «Просвіт» та Перша світова війна впливали на ментальність українського селянства на поч. ХХ ст. і сприяли формуванню таких рис, як тер-

пимість, бунтівний дух, прагнення до розвитку в поєднанні з певним консерватизмом, креативність, витривалість, цілеспрямованість та брак консолідованості, опір будь-якому гнобленню, деяка байдужість до проблем інших та відсутність загальної національної ідеї. Поступово селяни стають більш політично активними, формують стійкі політичні цілі та прагнуть здобути право на нормальне життя. Трансформація культурно-освітньої ментальності призвела до усвідомлення освіти як головного чинника розвитку суспільства та до руйнування традиційних цінностей і порядків українського селянства, що формувались упродовж століть. Унаслідок цих змін відбувся своєрідний розкол у суспільстві між молодим і старим поколінням, які не могли жити одним стилем життя.

Таким чином, під впливом різних подій та факторів відбулася трансформація ментальності українського селянства на поч. ХХ ст. та було закладено значну частину позитивних і негативних рис ментальності, які притаманні сучасному українському суспільству.

Список літератури:

1. Андрущенко В.П. Філософський словник соціальних термінів. Київ, Харків : Корвін, 2002. 672 с.
2. Антонович В. Чари на Україні. Львів : 3 друк. НТШ, 1905. 78 с.
3. Бондаренко О.В. Українська національна ментальність як політична цінність. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 57–67.
4. Бундак О.А. Вплив загальнодержавних процесів у Російській імперії на політизацію українського селянства наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки: Історичні науки*. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2013. № 12(261). С. 15–20.
5. Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни. *Український історичний журнал*. 2004. № 4. С. 56–70.
6. Державний архів Харківської області, ф. 3, оп. 287, спр. 1278, арк. 20.
7. Карпов Н. Крестьянское движение в революции 1905 года в документах. Ленинград : Государственное издательство, 1926. 276 с.
8. Качинський В. Селянський рух в Україні в роки 1905–1907 рр. Полтава : Державне вид-во України, 1927. Ч. I: Рік 1905–1927. 232 с.
9. Ковальова Н.А. Проблема обґрунтування початку «аграрної (селянської) революції» 1902 р. *Гуржіївські історичні читання*. 2014–2015. Вип. 8–9. С. 53–55.
10. Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу). Київ : Либідь, 1991. 40 с.
11. Костомаров М.І. Етнографічні писання Костомарова : зібрані заходом Академіч. комісії укр. історіографії. Київ : Держвидав України, 1930. 352 с.
12. Кудінов Д.В. Селянський рух Наддніпрянської України у 1900–лютому 1917 років : Історіографія проблеми. Суми : Папірус, 2014. 352 с.
13. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. 2-ге вид. Нью-Йорк : Булава, 1954. 472 с.
14. Лозовий В.С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917р.–квітень 1918 р.): монографія. Кам'янець-Подільський : П.П. Мошак М.І., 2008. 480 с.
15. Магась-Демидас Ю.І. Ерозія монархічних поглядів українського селянства на початку ХХ ст. *Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвячена Дню науки (10–12 травня 2016)*. Житомирський державний технологічний університет) URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/333.pdf>

16. Магась-Демидас Ю.І. Трансформація ставлення селянства Наддніпрянської України до влади (1905–лютий 1917 рр.). «ЕМІНАК»: науковий щоквартальник. 2016. № 2 (14). (квітень–червень) 2016. Т. 2. С. 22–27.
17. Михайлюк О.В. Селянство України в перші десятиріччя ХХ ст.: соціокультурні процеси. Дніпропетровськ : Інновація, 2007. 456 с.
18. Оправхата П. Сільські масовки і революційне селянство. Київ : Просвещение, 1907. 20 с.
19. Постольник І. Сучасна історіографія соціокультурних процесів в українському селі другої половини ХІХ ст. *Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету: матеріали VII Міжнародна наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету»* / редкол.: В.Ф. Колесник (голова) та ін. Київ : Логос, 2014. Т. 1. С. 523–525.
20. Присяжнюк Ю.П., Горенко Л.М. Ринкова еволюція аграрних відносин в Україні (друга половина ХІХ ст.–1905 р.) *Український історичний журнал*. 2000. № 5. С. 88–97.
21. Присяжнюк Ю.П. Ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 23–33.
22. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство: еволюція, ментальність, традиціоналізм. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. 119 с.
23. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ–початку ХХ ст. Черкаси : Вертикаль, 2007. 640 с.
24. Федьков О.М., Магась В.О. Селянству – владу і землю. Всеросійський селянський союз в Україні (1905–1907 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 272 с.
25. Федьков О.М. Політичні партії і селянство в 1905–1907 роки (діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України): монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. 248 с.
26. Філінюк В.А. Традиційна система суспільно-політичних цінностей селян Наддніпрянщини на початку ХХ століття. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2013. Вип. 6. С. 250–259.
27. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 57, оп. 1, спр. 130, арк. 22.
28. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 336, оп. 1, спр. 3480, арк. 24.
29. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 1599, оп. 1, спр. 122, арк. 11.
30. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 274, оп. 4, спр. 548, арк. 62.
31. Чубинский, П.П. «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край». Т. 1-7. Санкт-Петербург, 1872–1878.
32. Юшкевич Ю.С. Аксіологічна складова української ментальності та механізми її збереження. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2012. №1(28). С. 140–144.

Avtushenko I.B., Kuznetsova Ye.O. TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN MENTALITY OF THE PEASANTRY AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The process of transformation of the mentality of the Ukrainian peasantry at the beginning of the XX century by analyzing a number of factors and circumstances that had influenced the consciousness of the peasants is considered in the article. In Ukraine, the peasantry was the main and most oppressed section of the population. It was a subject of socio-economic oppression, legal restrictions and was uneducated. It is established, that a significant influence on the change of mentality of Ukrainian peasants at the beginning of the XX century had such factors as: geopolitical location of Ukraine, unresolved agrarian issue, modernization processes in the Russian Empire in 1900–1917, the revolution of 1905–1907, the activities of cultural and educational institutions “Enlightenment” and the First World War. It is proved, that at the beginning of the XX century there is a transformation of socio-political views of the Ukrainian peasantry, which took place under the influence of the revolutionary movement and the collapse of hopes for the satisfaction of their interests by the authorities. The function of the political organizations had a noticeable influence on the political consciousness of the peasants. The negative attitude regarding the authorities, during the revolutionary events, became even more hostile, the faith in the “good king” and in any democratic transformations was gradually lost, and the erosion of monarchical views was observed. Gradually, the peasants began to show their political activity, formed peasant unions, formed stable political goals and sought to gain the right to a normal life. The main goal of the peasants remained the elimination of landlordism and the desire to free themselves from all forms of exploitation. Their views were completely focused on changing everything around, but not themselves, and this was their biggest mistake. It is emphasized, that the younger generation, seeing the mistakes of the older generation, tried to correct them, sought education and thus developed.

Key words: *mentality, Ukrainian peasantry, transformation, education, agrarian question, land.*